

АРХИВ ВОЈВОДИНЕ

ЗБИРКА ЛИТОГРАФИЈА
ФРАНЦА ГЕРАША
„АУСТРИЈСКА ВОЈСКА (1620–1854)”

DIE SAMMLUNG DER LITHOGRAPHIEN
VON FRANZ GERASCH
„ÖSTERREICHISCHES HEER (1620–1854)”

ЗБИРКА ЛИТОГРАФИЈА
ФРАНЦА ГЕРАША
„АУСТРИЈСКА ВОЈСКА (1620–1854)”

DIE SAMMLUNG DER LITHOGRAPHIEN
VON FRANZ GERASCH
„ÖSTERREICHISCHES HEER (1620–1854)”

Нови Сад, 2018.

БИБЛИОТЕКА
ПОСЕБНА ИЗДАЊА

Главни и одговорни уредник
Др Небојша Кузмановић, директор

Аутор изложбе и каталога
Мср Љиљана Бубњевић

Стручни сарадник
Мр Дејан Јакшић

Рецензент каталога
Ненад Предојевић, архивски саветник

Превод предговора на немачки језик
Љиљана Бубњевић

Дизајнер изложбе
Мр Дарко Вуковић

Тематска изложба докумената и штампање каталога
реализовани су средствима
Фондације „Нови Сад 2021 – Европска престоница
културе”, Нови Сад

Захваљујемо установама културе које су помогле у
реализацији овог пројекта:
Немачки историјски музеј – Берлин (Deutsches
Historisches Museum – Berlin), Музеј Војводине
(Нови Сад), Музеј града Новог Сада, Завод за за-
штиту споменика културе Града Новог Сада.

© Copyright: Архив Војводине, 2018.

BIBLIOTHEK
SONDEREDITION

Chefredakteur
Dr. Nebojša Kuzmanović, Direktor

Autorin der Ausstellung und des Katalogs
Mag. phil. Ljiljana Bubnjević

Fachmitarbeiter
Mag. Dejan Jakšić

Rezensent des Katalogs
Nenad Predojević, Archivrat

Übersetzung des Vorworts in die deutsche Sprache
Mag. phil. Ljiljana Bubnjević

Ausstellungsdesigner
Mag. Darko Vuković

Die Ausstellung und der Katalog wurden fi-
nanziert von der Stiftung „Novi Sad 2021 –
Europäische Kulturhauptstadt”

Die Realisierung der Ausstellung wurde unter-
stützt von:
Deutsches Historisches Museum (Berlin),
Museum Vojvodina (Novi Sad), Stadtmuseum
(Novi Sad) und vom Verband zum Schutz der
Kulturdenkmäler (Novi Sad).

ЗБИРКА ЛИТОГРАФИЈА ФРАНЦА ГЕРАША „АУСТРИЈСКА ВОЈСКА (1620–1854)”

Сликар и литограф Франц Гераш (Gerasch) био је веома плодан аустријски уметник (Беч, 1826–1906), аутор је бројних акварела, историјских сцена, илустрација, ведута, портрета и хромолиитографија у научне сврхе. Студирао је на Академији ликовних уметности, старији брат му је био сликар Август Гераш, који се такође специјализовао за пејзаж, градске призоре, војску и битке. Браћа су била следбеници француске војне школе илустрације и мајстори империјалног аустријског историјског сликарства.

За надвојводу Леополда урадио је воденим бојама бројне историјске сцене, приказе битка и портрете војника из похода 1848/49. године. Ишао је на студијска путовања у иностранство, више пута је прошао кроз наше крајеве оставивши иза себе цртеже и аквареле које је касније литографисао. Посебно су га занимали војни походи, војни заповедници и прошлост аустријске војске, што је допринело и настанку ове збирке.

Литографија је графичка техника равне штампе код које се цртеж израђен на каменој плочи отискује на папир у великом броју примерака. Ова техника је популарна због њене могућности да забележи свежину потеза четком и очува директност уметничког рада. Њене техничке могућности препоручивале су је нарочито у 19. веку као технички процес при изради плаката, часописа, историјских композиција, портрета личности, промотивног материјала.

Проналазак ове најмлађе графичке технике и утврђивање њених принципа, приписује се Немцу Алојзу Зенефелдеру (Senefelder) 1796. године. Литографија (од грч. λίθος – камен и γράφειν – писати) се разликује од осталих графичких техника, јер се заснива на хемијским реакцијама, а не на физичкој раздвојености набојених и ненабојених делова матрице. Литографија у боји је представљала далеко јефтинију и доступнију замену за до тада скупе и компликоване графике у боји израђиване у техникама дубоке штампе. Литографија је графичка техника равне штампе која као подлогу користи литографски камен зрнасте структуре са равном површином. На глатку и обрађену површину камена се наноси цртеж неким масним средством. Касније су се употребљавале и металне плоче. Након хемијске обраде раствором киселине тако изведеног цртежа, површина камена исцртана масним материјалом прима штампарску боју, док површина која није била заштићена и на коју је деловала киселина, боју одбија. На набојени камен се поставља папир као подлога, а након тога се приступа штампи уз помоћ литографске штампарске пресе, литографских ваљака и литографске боје, специјално израђене за примену у литографији у зависности од карактеристика цртежа. Због њених карактеристика била је популарна и код српских стваралаца као што је био Анастас Јовановић.

Архиви су установе које пре свега чувају писану папирну, рукописну и штампану, архивску

грађу, која настаје радом правних, физичких лица и породица. Међу архивским фондовима, нарочито, збиркама, наилазимо и на ону архивску грађу која је визуелно другачија, материјалом, обликом и формом: фотографије, повеље и дипломе, слике, мапе и планови, печати, литографије и др. Она је интересантнија за ширу јавност, „речитија” од писаних текстова, визуелно допадљивија, и као таква погоднија за изложбе, илустрације, интернет сајтове и разне архивске публикације.

Оригинално издање Збирке

Бечки издавач Леополд Теодор Нојман (Neumann) објавио је 1854. године, уз учешће више штампара, вероватно најзначајнију Герашеву Збирку литографија *Аусџријска војска од римско-немачког цара Фердинанда II до аусџријског цара Франца Јозефа I (Das Österreichische Heer von Ferdinand II. Römisch Deutschen Kaiser, bis Franz Josef I. Kaiser von Österreich)*. Садржала је 152 ручно бојене литографије с нумерацијом у Збирци, насловом литографије, насловом тематске групе и ауторовим потписом. Литографије су сврстане у 7 тематских фасцикли/целина у једном, заједничком свежњу:

Аусџријска војска 1620–1650 (Das österreichische Heer von 1620–1650)
Аусџријска војска 1683–1748 (Das österreichische Heer von 1683–1748)
Аусџријска војска 1750–1790 (Das österreichische Heer von 1750–1790)
Аусџријска војска 1790–1809 (Das österreichische Heer von 1790–1809)
Аусџријска војска 1809–1835 (Das österreichische Heer von 1809–1835)
Аусџријска војска 1835–1848 (Das österreichische Heer von 1835–1848)
Аусџријска војска од 1848 (Das österreichische Heer von 1848)

Аутор је пратио историјски контекст и кроз тематске целине нам представио главне етапе и значајне личности европске историје. Прва фасцикла обухвата доба Тридесетогодишњег рата (1618–1648), великог сукоба континенталних сила верског карактера који је имао разарајући ефекат по Европу и далекосежне последице. Кључне личности овог времена, да се задржимо само на онима из архивске збирке, били су Јохан Черклас гроф од Тилија (*Johann Tserklas Graf v. Tilly*, 1559–1632), командант Католичке лиге током Тридесетогодишњег рата који је извојевао важне победе против протестаната, његов саборац генерал Албрехт Валенштајн војвода од Фридланда (*Wallenstein Herzog v. Friedland*, 1583–1634), убијен по одобрењу цара под сумњом за издају, као и Годфрид Хајнрих Папенхајм, аустријски генерал (*Graf von Pappenheim österr. General*, 1594–1632).

Друга група везана је за Велики бечки рат (1683–1699) и ратове из прве половине 18. века који су свом силином протутњали и кроз српске земље. Фелдмаршал Ернст Ридигер фон Штархемберг (*Ernst Graf Rüdiger von Starhemberg. Stadtkommandant in Wien*, 1638–1701) био је командант успешне одбране Беча током турске опсаде (1683). Знаменити аустријски војсковођа и државник принц Еуген Савојски, царски фелдмаршал (*Eugen Prinz von Savoyen. k.k. Feldmarschal*, 1663–1736), предводио је велике битке за ослобађање наших земаља од Турака. Униформа и опрема из ратова друге половине 18. века, до последњег Аустријско-турског рата (1787–1791), представљени су у трећем одељку.

Француски револуционарни и Наполеонови ратови (1792–1815) представљени су у четвртој групи литографија. Јохан I Јозеф Лихтенштајн, владар истоимене кнежевине и генерал коњице (*Johann Fürst zu Liechtenstein, General der Cavallerie*, 1760–1836) био је командант царске војске у Наполеоновим ратовима, као и кнез Карл Шварцемберг, царски фелдмаршал (*Carl*

Fürst Schwarzenberg k.k. Feldmarschall, 1771–1820). Разноврсни родови војске дати су у петом сегменту.

Герашеви савременици, високи официри, војници и тада већ разгранати родови војске у време револуционарних ратова 1848/49, детаљно су приказани у шестој и седмој фасцикли колекције. Историјске слике су својеврстан визуелни доживљај војне историје и ратне технике, духа времена и простора. До данас су познати термини: пешадија, артиљерија, коњица, инжињерија, морнарица итд. С друге стране, мало ко познаје или употребљава застареле појмове *драјонер* – лака наоружана коњица са грудним оклопима; *їренадир* – првобитно војник, чије је главно задужење било бацање ручних граната; *улан* – коњаник наоружан дугим копљем и сабљом; *кирасир* – коњаник са прсним оклопом; *хусар* – мађарски лаки коњаник.

С обзиром на то да су литографије биле неукоричене, Збирка је била погодна за распарчавање, дељење и појединачно коришћење у различите сврхе, тако да се прво издање од времена публикавања, углавном нецеловито, раширило по целом свету. Примерци литографија, у већем или мањем броју, могу се наћи у разним светским установама културе, нпр. Немачком историјском музеју, Њујоршкој јавној библиотеци, чије колекције смо користили за упоређивање, као и на бројним интернет сајтовима. Део оригиналне Збирке, власништво је и Архива Војводине.

Збирка литографија у Архиву Војводине

Литографије, укупно 64, колико поседује Архив Војводине, чине архивску Збирку (Ф. 501). Збирка је сређена, израђени су сумарни и аналитички инвентар, и дигитализована је. Осим свог броја из оригиналног издања, свака је добила и свој архивски број/сигнатуру.

Уметнички обрађене литографије су колорисане, делимично и лакиране, са рукописним текстом на немачком језику, димензије 21,4 цм x 29 цм, са паспартуом 18,5 цм x 23,8 цм. На свакој је наведена припадајућа група, опис на који се односи, односно, лик који представља. Од осталих литографија обликом одудару пет примерака: три примерка (54–56) поседује штампане наводе, као да су део друге штампане целине, док код два (14, 33) спољни оквир није сачуван, већ су код прве графитном оловком додати натписи, а код друге је то изостало. Део литографија је лечен и конзервиран, нема већих оштећења, осим по неколико окрзнућа на рубовима. Недостајући или нечитки бројеви проузроковали су неколико грешака у поретку. Боје су благе, немају тако изражен колорит као примерци виђени на другим местима. Потпис аутора налази се у доњем десном углу.

Оригинална колекција представља униформе и опрему хабзбуршке војске и неколико њених високопозиционираних команданата. Прикази су тако рађени да униформе добију главно место интересовања са прецизно исцртаним детаљима, док људски ликови имају шематизован изглед са малим главама издуженог лица. За ранији период свакако су коришћени старији предлошци (узори) и портрети. У првом плану су особе у карактеристичним војним радњама, пешаци или коњаници. Позадину чине скицирани пејзажи, тврђаве, оружје, опрема, објекти, собни ентеријер, градови, војници. За неколико литографија је могуће прецизније претпоставити место настанка (Петроварадинска тврђава). У оригиналној збирци нису занемарени ни Шајкаши (Граничарског батаљона, бр. 62 и 85). Оригинална (изворна) Збирка била је подељена на следеће хронолошке групе: I: бр. 1–6, период 1620–1650. године; II: бр. 7–12, период 1683–1748. године; III: бр. 13–24, период 1750–1790. године; IV: бр. 25–29, период 1790–1809. године; V: бр. 30–40, период 1809–1835. године; VI: бр. 41–46, период 1835–1848. године; VII: бр. 47–61, период после 1848. године. Три последња примерка су накнадно додата.

Архив Војводине је 1990. године дао свој допринос у обележавању јубилеја тристогодишњице

Велике сеобе Срба, циклусом предавања и изложбом дела литографија Франца Гераша „Униформе граничара Аустријске војске од 1620–1860”. Као изузетно визуелно занимљиве, литографије су коришћене у припреми више других изложби и публикација Архива Војводине (*Кроз фондове и збирке Архива Војводине*, 2005; *Пловидба Дунавом и његовим њришокама у XVIII и XIX веку*, 2013; *Слободни војни комунијеи Пејроварадин (1702–1918)*, 2013. и др.), посебно оне које се могу ближе везати за наше крајеве (9, 20, 27, 28, 32, 54), као што су прикази припадника граничарских јединица.

Опис се састоји од наслова групе (испод литографије), броја литографије, изворне сигнатуре и наслова (изнад литографије).

Попис литографија Архива Војводине

Аустријска војска 1620–1650 (Das österreichische Heer von 1620–1650)

1. (1) Јохан Черклас гроф од Тилија (*Johann Tserklas Graf v. Tilly*)
2. (5) Валенијашајн војвода од Фригланга (*Wallenstein Herzog v. Friedland*)
3. (9) Гроф фон Пајенхајм, аустријски генерал (*Graf von Papenheim österr. General*)
4. (11) Драјонер (*Dragoner*)
5. (13) Поручник пешадије (*Lieutenant von der Infanterie*)
6. (16) Бубњар и фрулаш (*Tambour u. Pfeiffer*)

Аустријска војска 1683–1748 (Das österreichische Heer von 1683–1748)

7. (17) Гроф Ернст Ридигер фон Штархемберги, команданти града Беча (*Ernst Graf Rüdiger von Starhemberg. Stadtkommandant in Wien*)
8. (18) Гренадир (*Grenadier*)
9. (21) Принц Еуџен Савојски, царски фелдмаршал (*Eugen Prinz von Savoyen. k.k. Feldmarschal*)
10. (23) Коњаник лаке коњице (*Chevauxlegers*)
11. (30) Пешадинац (*Infanterist*)
12. (32) Артиљерац (*Artillerist*)

Аустријска војска 1750–1790 (Das österreichische Heer von 1750–1790)

13. (35) Хусар (*Husar*)
14. (53) Генерал и генерал-ађушант (*Generalitat und General- adjutant*)
15. (45) Генерал коњице (*General der Cavallerie*)
16. (46) Драјонер (*Dragoner*)
17. (48) Минер (*Mineur*)
18. (58) Артиљеријски официр – регов – превозник (*Artillerie Offizier – Gemeiner – Fuhrwesen*)
19. (51) Граничарски хусар (*National-Gränz Husar*)
20. (52) Граничарски сцрелац (*National-Gränz Scharfschütze*)
21. (50) Граничарски артиљерац и пешадинац (*National-Gränz Artillerie – Infanterie*)
22. (54) Угарски гренадир и мускејар (*Ungarischer Grenadier – Musketier*)
23. (55) Драјонер (*Dragoner*)
24. (56) Кољаник – оклојник – хусар (*Uhlane – Kürassier – Husar*)

Аусџријска војска 1790–1809 (*Das österreichischer Heer von 1790–1809*)

25. (57) Официр коџаник (*Uhlanen – Offizier*)
26. (60) Пешагинац (*Infanterie*)
27. (61) Војник на љраничарском кордону (*Gränz Cordon*)
28. (65) Војник на љраничарском кордону (*Gränz Cordon*)
29. (67) Јохан кнез Лихтенштајна, џенерал коџице (*Johann Fürst zu Liechtenstein, General der Cavallerie*)

Аусџријска војска 1809–1835 (*Das österreichische Heer von 1809–1835*)

30. (70) Коџаник (*Uhlane*)
31. (71) Арџиљерац (*Artillerie*)
32. (72) Уџарски џешагинац (*Ungarische Infanterie*)
33. (74) Инџињерац (*Pionnier*)
34. (76) Војни џревозник (*Militär- Fuhrwesen*)
35. (77) Драџонер џрубач (*Dragoner - Trompeter*)
36. (78) Понџоњерац (*Pontonier*)
37. (80) Хусар (*Husar*)
38. (87) Војник на љраничарском кордону (*Militär-Gränz-Cordon*)
39. (88) Граничарски џарнизонски баџаљон (*Gränz- Garnison- Bataillon*)
40. (90) Коџаник лаке коџице (*Chevaeux-legers*)

Аусџријска војска 1835–1848 (*Das österreichische Heer von 1835–1848*)

41. (96) Арџиљерац (*Artillerie*)
42. (111) Гарнизонски баџаљон (*Garnison- Bataillon*)
43. (112) Наредник одељења за набавку коџа (*Remontirungs- Departement Feldwebel*)
44. (113) Драџонер (*Dragoner*)
45. (115) Коџаник (*Uhlane*)
46. (116) Драџонер џрубач (*Dragoner – Trompeter*)

Аусџријска војска од 1848 (*Das österreichische Heer von 1848*)

47. (117) Царски фелдмаршал (*K.k. Feldmarschall*)
48. (119) Генерал и аџуџанџи (*General- und Flügel-Adjutant*)
49. (122) Царска џраџиња – џелесна џарга (*K.k. Trabanten – Leibgarde*)
50. (124) Царска хофбуришка сџража (*K.k. Hofburgwache.*)
51. (125) Кирасир – маџор (*Kürassier. Major*)
52. (128) Драџонер – наџџоручник (*Dragoner. Oberlieutenant*)
53. (134) Ловац (*Jäger*)
54. (135) Уџарска џешаџија (*Infanterie – ungarisch*)
55. (137) Инџињеријска реџименџа – маџор (*Genie-Regiment. Major*)
56. (138) Инџињеријска реџименџа – каџеџан и реџов (*Genie-Regiment. Hauptmann u. Gemeiner*)
57. (139) Арџиљерија (*Artillerie*)
58. (142) Морнаричка арџиљерија и џешаџија (*Marine. Artillerie. – Infanterie*)
59. (143) Корџус речне флоџиле (*Flotillen- Corps*)

60. (145) *Наййоручник војној ѿревоза (Fuhrwesen. Oberliutenant)*
61. (146) *Инйенданйиска јегиница (кайейан) (Militär- Montours- Oeconomie- Verwaltung)*
62. (14) *Трубач (Trompeter)*
63. (69) *Кнез Карл Шварцемберй, царски фелдмаршал (Carl Fürst Schwarzenberg k.k. Feldmarschall)*
64. (141) *Морнарица (Marine)*

Литографије из Немачког историјског музеја

1. (20) *Пешагинац (Infanterist)*
2. (25) *Хусар (Husar)*
3. (62) *Шажкаш (Tzaikist)*
4. (75) *Драјонер (Dragoner)*
5. (81) *Кирасир (Kürassier)*
6. (85) *Шажкаш (Czaikist)*
7. (95) *Пешадија националне ѿранице (National Grenz Infanterie)*
8. (110) *Граничарски кордон (Grenz-Cordon)*
9. (144) *Тителска ѿраничарска ѿешадија – ѿарнизонска ѿешадија (Titeler Grenz- Infanterie – Garnisons- Infanterie)*
10. (148) *Војна ѿолицуја (Militär-Polizey-Wach-Corps)*

У години престонице културе 2021, Архив Војводине у Новом Саду у сарадњи са Историјским музејом у Берлину, који такође носи назив културне престонице Европе, намеравао је да објави обједињену **Збирку литографија Франца Гераша** и представи је публици, као европски контекст заједничког пројекта. У остварењу ове идеје у оквиру међународне сарадње, помогла нам је Фондација „Нови Сад 2021– Европска престоница културе“.

Нови Сад има изузетно историјско, природно и културно наслеђе, уз толеранцијом, сарадњом и креативним прожимањем обележену мултинационалну, мултикултуралну и мултиконфесионалну традицију. У том духу дајемо јавности на увид, резултате заједничког рада на овом европском пројекту – тематску изложбу архивских докумената и пратећи каталог.

Мр Дејан Јакшић
Мср Љиљана Бубњевић

**DIE SAMMLUNG DER LITHOGRAPHIEN
VON FRANZ GERASCH
„ÖSTERREICHISCHES HEER (1620–1854)“**

Der Künstler und Lithograph Franz Gerasch war ein sehr produktiver österreichischer Künstler (Wien, 1826–1906), er war Autor zahlreicher Aquarelle, historischer Szenen, Illustrationen, Veduten, Porträts und Chromolithographien für wissenschaftliche Zwecke. Er studierte an der Kunstakademie, sein älterer Bruder war August Gerasch, der sich auch auf Landschaften, Stadtbilder, das Heer und Schlachten spezialisiert hat. Die Brüder folgten der französischen Schule der militärischen Illustration und den Meistern der imperialen österreichischen historischen Malkunst.

Für Erzherzog Leopold malte Gerasch mit Wasserfarben zahlreiche historische Szenen, Darstellungen von Kämpfen und Soldatenporträts beim Abmarsch 1848/49. Er unternahm Studienreisen ins Ausland. Mehrmals fuhr er durch die Vojvodina und hinterließ Zeichnungen und Aquarelle welche er später lithographierte. Besonderes Interesse zeigte er an militärischen Abmärschen, Befehlshabern und der Vergangenheit des österreichischen Heeres, was auch zur Entstehung dieser Sammlung beitrug.

Die Lithographie (von Griechisch *lithos*/Stein und *graphein*/schreiben) ist das älteste Flachdruckverfahren und gehörte im 19. Jahrhundert zu den am meisten angewendeten Drucktechniken für farbige Drucksachen, es wird auch als Reaktionsdruckverfahren bezeichnet. Mit Lithographie werden bezeichnet:

die *Steinzeichnung* als Druckvorlage und Druckform zur Vervielfältigung mittels des Steindruckverfahrens, der *Abzug* (*Farbübertragung*) vom Stein auf geeignetes Papier in der Steindruckpresse als das Ergebnis dieser Vervielfältigung, das handwerkliche oder maschinelle *Steindruckverfahren* an sich. Ein Lithograf ist jemand, der die Steinzeichnung – also die zu druckenden Texte und Bilder – auf einem Lithografiestein manuell und seitenverkehrt anfertigt.

Der Steindruck basiert auf einer Erfindung von Alois Senefelder aus dem Jahr 1798. Es war im 19. Jahrhundert das einzige Druckverfahren, das größere Auflagen farbiger Drucksachen ermöglichte. Als Druckform diente in Deutschland ein Kalkschieferstein, der in Solnhofen in Bayern gebrochen wurde. Bis um 1930 war der Steindruck eine sehr häufig verwendete Drucktechnik für verschiedene Drucksachen, wurde jedoch danach sukzessive vom Offsetdruck abgelöst und wird heute nur noch im künstlerischen Bereich eingesetzt. Für die heutige Massenproduktion von Drucksachen ist der Steindruck ungeeignet, da er im Vergleich zu anderen modernen Drucktechniken unwirtschaftlich ist. Wegen ihrer Charakteristik war die Lithographie auch bei serbischen Künstlern wie Anastas Jovanović populär.

Archive sind Institutionen die vor allem das ursprüngliche Archivgut sammeln und aufbewahren – wie das schriftliche, so auch das gedruckte Archivgut, welches durch die Arbeit verschiedener Kanzleien entstand. In den Archivfonds, besonders unter der Sammlungen, ist auch jenes etwas andere Archivgut zu finden, das sich durch seinen visuellen Anblick, seine Ge-

stalt und Form unterscheidet, nämlich die Fotografien, Urkunden und Diplome, Bilder, Mappen und Pläne, Stempel, Lithographien usw. Solche Archivgüter sind interessanter für das breitere Publikum, „wortreicher“ als die schriftlichen Texte, ansprechender und als solche geeigneter für Ausstellungen, Illustrationen, Webseiten und verschiedene archivarische Publikationen.

ORIGINALAUSGABE DER SAMMLUNG

Der Wiener Verleger Leopold Theodor Neumann hat im Jahr 1854 unter Beteiligung mehrerer Buchdrucker Gerasch' wahrscheinlich wichtigste Sammlung „Das Österreichische Heer von Ferdinand II. Römisch Deutschen Kaiser, bis Franz Josef I. Kaiser von Österreich“ herausgegeben. Die Sammlung beinhaltet 152 händisch gefärbte Lithographien mit Nummerierung (Originalsignaturen), Überschrift, Gruppenbeschriftung und der Unterschrift des Künstlers. Die Lithographien sind in sieben thematischen Ordnern in einem gemeinsamen Bündel geordnet.

Das österreichische Heer von 1620–1650

Das österreichische Heer von 1683–1748

Das österreichische Heer von 1750–1790

Das österreichische Heer von 1790–1809

Das österreichische Heer von 1809–1835

Das österreichische Heer von 1835–1848

Das österreichische Heer von 1848

Gerasch hat den historischen Kontext verfolgt und uns anhand dieser thematischen Einheit die wichtigsten Zeitabschnitte und Persönlichkeiten der europäischen Geschichte vorgestellt. Der erste Ordner beinhaltet die Epoche des Dreißigjährigen Kriegs (1618–1648), der großen Konflikte kontinentaler Mächte religiösen Charakters, welche zerstörerische Effekte auf Europa mit weit reichenden Folgen hatte. Die Schlüsselpersonlichkeiten dieser Zeit – wir beschränken uns nur auf jene, welche sich in der archivarischen Sammlung befinden – waren Johann Tserklas Graf v. Tilly (1559–1632), Kommandant der katholischen Liga während des Dreißigjährigen Kriegs, welcher die wichtigen militärischen Erfolge gegen die Protestanten erwirkte. Seine Kampfgenossen waren General Wallenstein Herzog v. Friedland (1583–1634), der mit Erlaubnis des Kaisers und unter Verdacht des Verrats ermordet wurde und der österreichische General Graf von Pappenheim (1594–1632).

Der zweite Ordner widmet sich dem Großen Türkenkrieg (1683–1699) und den Kriegen der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts, welche mit all ihrer Gewalt durch die serbischen Länder zogen. Ernst Graf Rüdiger von Starhemberg (1638–1701), Stadtkommandant in Wien, war Kommandant der erfolgreichen Verteidigung Wiens während der Türkischen Belagerung 1683. Der bedeutende österreichische Heerführer k.k. Feldmarschall und Staatsmann Eugen Prinz von Savoyen (1663–1736) führte große Kämpfe für die Befreiung unserer Länder von den Türken an. Die Uniformen und Ausrüstungen aus den Kriegen der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts bis zum letzten Österreichisch-türkischen Krieg von 1787–1791, werden im dritten Ordner vorgestellt.

Die französischen Revolutionäre und die Napoleonischen Kriege 1792–1815 werden im vierten Ordner der Lithographien präsentiert. Johann Fürst zu Liechtenstein (1760–1836), General der Cavallerie, und Herrscher des gleichnamigen Fürstentums, war Kommandant des Kaiserlichen Heeres in den Napoleonischen Kriegen, wie auch k.k. Feldmarschall Carl Fürst Schwarzenberg (1771–1820). Verschiedenartige Heeresgattungen sind im fünften Ordner enthalten.

Die Zeitgenossen von Franz Gerasch, die hohen Offiziere und Soldaten verschiedener Heere-

sgattungen in der Zeit der Revolutionären Kriege 1848/49, sind detailliert im sechsten und siebten Ordner zu finden.

Bilder, die Geschichte schrieben, stellen auf ihre Weise visuelle Erlebnisse sowohl der Heeresgeschichte und Kriegstechnik als auch des jeweiligen Zeitgeists und Zeitraums dar. Noch heute sind uns die folgenden Termini bekannt: Infanterie, Artillerie, Kavallerie, Pionierwesen, Marine. Auf der anderen Seite sind veraltete Begriffe wie *Dragoner* wenig bekannt. Damit bezeichnete man ursprünglich berittene Infanterie, die ihre Pferde primär zum Transport, nicht aber für den Kampf verwendete. *Grenadiere* waren seit dem 17. und 18. Jahrhundert Infanteristen, die ursprünglich mit dem Vorläufer der heutigen Handgranate bewaffnet und eine Elite der Linieninfanterie waren. Als *Uhlanen* bezeichnete man eine mit Lanzen bewaffnete Gattung der Kavallerie. *Kürassiere* waren eine mit Brustpanzern (Kürassen genannt) ausgestattete Truppengattung der schweren Kavallerie, *Husaren* waren eine Truppengattung der leichten Kavallerie.

Diese Sammlung ungebundener Bilder war gut für themenspezifische und vereinzelte Nutzung zu unterschiedlichen Zwecken geeignet, so dass sich die Ausgabe seit ihrer Veröffentlichung über die ganze Welt verstreute. Einzelstücke, in hoher oder niedriger Zahl, sind in verschiedenen Weltinstitutionen zu finden, im Deutschen Historischen Museum in Berlin, in der Öffentlichen Bibliothek in New York, mit deren Kollektion wir unsere verglichen haben, wie auch auf Webseiten zu verschiedenen Themen. Ein Teil der Originalsammlung fand seinen Weg ins Archiv der Vojvodina.

DIE SAMMLUNG DER LITHOGRAPHIEN IM ARCHIV DER VOJVODINA

Von den Lithographien von Franz Gerasch im Archiv der Vojvodina wurde eine archivarische Sammlung unter der Nummer (F. 501, F steht für Fond) geschaffen bzw. mit insgesamt 64 Lithographien in zwei Schachteln zusammengefügt. Die Sammlung ist geordnet, die Zusammenfassung wie auch das analytische Inventar wurden ausgearbeitet, und die Sammlung wurde zur Gänze digitalisiert. Neben ihrer originalen Signatur wurde jeder Lithographie auch eine archivarische Nummer zugewiesen.

Künstlerisch verarbeitete Lithographien sind koloriert, zum Teil auch lackiert und mit handschriftlichen Text auf deutsch geschrieben, in der Größe 21,4 x 29 cm, mit Passepartout 18,5 x 23,8 cm. Auf jeder Lithographie wurde die zugehörige Gruppe angegeben, die Beschreibung auf die sie sich bezieht, bzw. die Person welche sie darstellt. Von den anderen Lithographien heben sich folgende fünf ab: drei (54–56) haben gedruckte Überschriften, als ob sie einer anderen gedruckten Einheit angehören. Bei zwei der Lithographien (14 und 33) wurde der Außenrahmen nicht aufbewahrt. Bei der ersten (14) wurde mit dem Bleistift die Überschrift dazu gegeben und bei der zweiten (33) wurde das ausgelassen. Ein Teil der Lithographien wurde behandelt und konserviert, es gibt keine größeren Beschädigungen außer einigen flüchtigen Streifen auf den Rändern. Die fehlenden Originalsignaturen oder nicht lesbaren Nummern verursachten einige Fehler in der Reihenfolge. Die Farben sind mild und haben nicht so eine ausdrucksvolle Farbgebung wie die Exemplare an den anderen Orten. Die Unterschrift des Autors befindet sich in der rechten unteren Ecke.

Wie auch die Originalkollektion stellt unsere die Uniformen und Ausrüstung der Habsburgermonarchie und einiger ihrer hoch positionierten Kommandanten dar. Die Darstellungen sind so gemacht, dass den Uniformen mit präzise gezeichneten Details das Hauptinteresse gilt, während die Personen schematisiert mit kleinen Köpfen und gedehnten Gesichtern dargestellt werden. Für die frühere Periode wurden ältere Musterbilder und Porträts benutzt. Im ersten Plan sind Personen in typischen Heereshandlungen, Infanteristen und Kavalleristen dargestellt. Den Hintergrund stellen skizzierte Landschaften, Festungen, Gewehre, Ausrüstung, Objekte, Raumeinrichtungen, Städte, Heere dar. Aus

einigen Lithographien kann man schließen, dass ihr Ort der Entstehung die Peterwardeiner Festung ist. In der Originalsammlung sind auch die Tschaikisten zu finden (die Tschaikisten des Grenzbataillons, unter der Originalsignaturnummern 62 und 85). Die Originalsammlung wurde in folgenden chronologischen Gruppen gegliedert:

- I (Nr. 1–6), ist die Periode vom Jahr 1620–1650;
- II (Nr. 7–12), Periode von 1683 bis 1748;
- III (Nr. 13–24), Periode von 1750 bis 1790;
- IV (Nr. 25–29), Periode von 1790 bis 1809;
- V (Nr. 30–40), Periode von 1809 bis 1835;
- VI (Nr. 41–46), Periode von 1835 bis 1848;
- VII (Nr. 47–61), Periode nach 1848.

Das Archiv der Vojvodina hat im Jahr 1990 den dreihundertsten Jahrestag der „Großen Migration der Serben“ mit einem Zyklus von Vorträgen und Ausstellungen gekennzeichnet. Eine der Ausstellungen mit dem Titel „Die Uniformen der Grenzer des österreichischen Heeres von 1620–1860“ war unter anderem mit den Lithographien von Franz Gerasch. Weil die Lithographien visuell sehr interessant sind verwendete man sie im Archiv der Vojvodina auch noch für andere Ausstellungen und Publikationen, wie z.B. für die folgende Ausstellungen: „*Durch die Fonds und Sammlungen des Archivs der Vojvodina*“, 2005; „*Die Schifffahrt auf der Donau und seinen Nebenflüssen im XVIII und XIX Jahrhundert*“, 2003; „*Die Peterwardeiner Militär Kommunität (1702–1918)*“, 2013 und andere, besonders wurden jene Lithographien verwendet, die enger mit unseren Gegenden verknüpft sind, wie die Nummern 9, 20, 27, 28, 32 und 54, die die Heere der Grenzeinheiten darstellen.

Die Beschreibung jeder Lithographie besteht aus der Allgemeinen Überschrift bzw. der Gruppenbezeichnung, die sich unter jeder Lithographie befindet, der Nummernbezeichnung der Lithographie und der Originalsignatur, und der Überschrift jeder einzelnen Lithographie, welche sich im oberen Teil der Lithografie befindet.

AUFLISTUNG DER LITHOGRAPHIEN IM ARCHIV DER VOJVODINA

Das österreichische Heer von 1620–1650

1. (1) Johann Tserklas Graf v. Tilly
2. (5) Wallenstein Herzog v. Friedland
3. (9) Graf von Pappenheim oesterr. General
4. (11) Dragoner
5. (13) Lieutenant von der Infanterie
6. (16) Tambour u. Pfeiffer

Das österreichische Heer von 1683–1748

7. (17) Ernst Graf Rüdiger von Starhemberg. Stadtkommandant in Wien
8. (18) Grenadier
9. (21) Eugen Prinz von Savoyen. k.k. Feldmarschall
10. (23) Chevaulegers
11. (30) Infanterist
12. (32) Artillerist

Das österreichische Heer von 1750–1790

13. (35) Husar
14. (53) Generalität und General- adjutant
15. (45) General der Cavallerie
16. (46) Dragoner
17. (48) Mienur
18. (58) Artillerie Offizier – Gemeiner – Fuhrwesen
19. (51) National-Gränz Husar
20. (52) National-Gränz Scharfschütze
21. (50) National-Gränz Artillerie – Infanterie
22. (54) Ungarisch Grenadier – Musketier
23. (55) Dragoner
24. (56) Uhlane – Kürassier – Husar

Das österreichische Heer von 1790–1809

25. (57) Uhlanen – Offizier
26. (60) Infanterie
27. (61) Gränz Cordon
28. (65) Gränz Cordon
29. (67) Johann Fürst zu Liechtenstein, General der Cavallerie

Das österreichische Heer von 1809–1835

30. (70) Uhlane
31. (71) Artillerie
32. (72) Ungarische Infanterie
33. (74) Pionier
34. (76) Militär- Fuhrwesen
35. (77) Dragoner-Trompeter
36. (78) Pontonier
37. (80) Husar
38. (87) Militär-Gränz-Cordon
39. (88) Gränz-Garnison-Bataillon
40. (90) Chevaux-legers

Das österreichische Heer von 1835–1848

41. (96) Artillerie
42. (111) Garnison-Bataillon
43. (112) Remontierungs-Departement Feldwebel
44. (113) Dragoner
45. (115) Uhlane
46. (116) Dragoner (Trompeter)

Das österreichische Heer von 1848

47. (117) K.k. Feldmarschall
48. (119) General- und Flügel-Adjutant
49. (122) K.k. Trabanten – Leibgarde
50. (124) K.k. Hofburgwache
51. (125) Kürassier. Major
52. (128) Dragoner Oberlieutenant
53. (134) Jäger
54. (135) Infanterie (ungarisch)
55. (137) Genie-Regiment. Major
56. (138) Genie-Regiment. Hauptmann u. Gemeiner
57. (139) Artillerie
58. (142) Marine Artillerie – Infanterie
59. (143) Flotillen-Corps
60. (145) Fuhrwesen Oberlieutenant
61. (146) Militär-Montours-Öconomie-Verwaltung
62. (14) Trompeter
63. (69) Carl Fürst Schwarzenberg k.k. Feldmarschall
64. (141) Marine

DIE LITOGRAPHIEN AUS DEN DEUTSCH HISTORISCHEN MUSEUM IN BERLIN

1. (20) Infanterist
2. (25) Husar
3. (52) Tzaikist
4. (75) Dragoner
5. (81) Kürassier
6. (85) Czaikist
7. (95) National Grenz Infanterie
8. (110) Grenz-Cordon
9. (144) Titeler Grenz-Infanterie – Garnisons-Infanterie
10. (148) Militär-Polizey-Wach-Corps

Für das Jahr der Kulturhauptstadt 2021 hat das Archiv der Vojvodina in Novi Sad in Zusammenarbeit mit dem Historischen Museum in Berlin, welches auch die Bezeichnung Kulturhauptstadt trägt, die Absicht, die vereinte **Sammlung der Lithographien von Franz Gerasch** zu veröffentlichen und dem Publikum als den europäischen Kontext des gemeinsamen Projekts vorzustellen. Bei der Realisierung dieser internationalen Zusammenarbeit hat uns die Stiftung 2021 – Die Europakulturhauptstadt geholfen.

Novi Sad hat ein reiches historisches und natürliches Kulturerbe sowie eine durch Toleranz, Zusammenarbeit und kreativer Durchdringung gekennzeichnete multinationale, multikulturelle und multikonfessionelle Tradition. In diesem Geist geben wir der Öffentlichkeit mit der thematischen Ausstellung von archivarischen Dokumenten und dem begleitenden Katalog Einsicht in dieses gemeinsame Europäische Projekt.

Mag. Dejan Jakšić
Mag. phil. Ljiljana Bubnjević

Johann Tserklus Graf v. Tilly

Das oesterr. Heer von 1620, 1650.

5.
Wallenstein, Herzog von Friedland.

Das oesterr. Heer von 1620 - 1650.

Graf von Pappenheim oesterr. General.

Das oesterr. Heer von 1620 - 1650.

Dragoner.

Das oesterr. Heer von 1620. 1650.

Lieutenant von der Infanterie.

Das oester. Hier von 1620 - 1650.

Tambour u. Pfeiffer.

P. G. W. S.

Das oesterr. Heer von 1620 - 1650.

*Ernst Graf Rüdiger von Starhemberg.
Stadtkommandant in Wien.*

Das oesterr Heer von 1683 - 1748.

Grenadier.

Das oesterreich Heer von 1683 — 1748.

21. 0.15.
Eugen Prinz von Savoyen. k.k. Feldmarschal.

Das oesterr. Heer von 1683-1748.

Chevaux-legers.

Das oesterr. Heer von 1683 - 1748.

Infanterist.

A. J. G. J. G. J. G.

Das oesterr. Inf. von 1683-1748.

Artillerist.

Das oesterr. Heer von 1683 - 1748.

Husar.

Das österr. Hussar von 1750 - 1790.

Prusar Officier

Das oesterr. Ipeer von 1750-1790.

General der Cavallerie.

Das oesterr. Heer von 1750 - 1790.

Dragoner.

Das oesterr. Kür von 1750 - 1790.

Mineur.

Das oester. Heer von 1750 - 1790.

Artillerie Officier - Gemainer - Fuhrwesen.

L. Gerard

Das oester. Heer von 1750 1790.

National-Grenz-Kusar.

Das oesterr. Heer von 1750-1790.

National-Gränz-Scharfschütze.

Das oesterr. Heer von 1750 - 1790.

National-Grünz-Artillerie-Infanterie.

Das öster. Heer von 1750 - 1790.

Ungarischer Grenadier-Musketier.

Das oester. Heer von 1790.

Dragoner.

Das oester. Heer von 1790.

Uhlane-Kürassier-Regim.

Das oester. Heer von 1790.

Uhlaren-Offizier.

Das oesterr. Heer von 1790 - 1809.

Infanterie.

Das oesterr. Heer von 1790 - 1809.

Grenz-Cordon.

Das oesterr. Heer von 1790 - 1809.

Grenz-Cordon.

Das oesterr. Heer von 1790 - 1809.

Johann Fürst zu Liechtenstein, General der Cavallerie.

Das oesterreich Heer von 1790 - 1809.

30

70.

Uhlane.

Das oester. Heer von 1809-1835.

Artillerie.

Das oesterr. Heer von 1809-1835.

Ungarische Infanterie.

(Kriegsgerüst)

Das oesterr. Heer. von 1809 - 1835.

33

74

James G. ...

Militär-Fuhrwesen.

Jenny Janssen

Das oesterr. Heer von 1809 - 1835.

Dragoner-Frompeter.

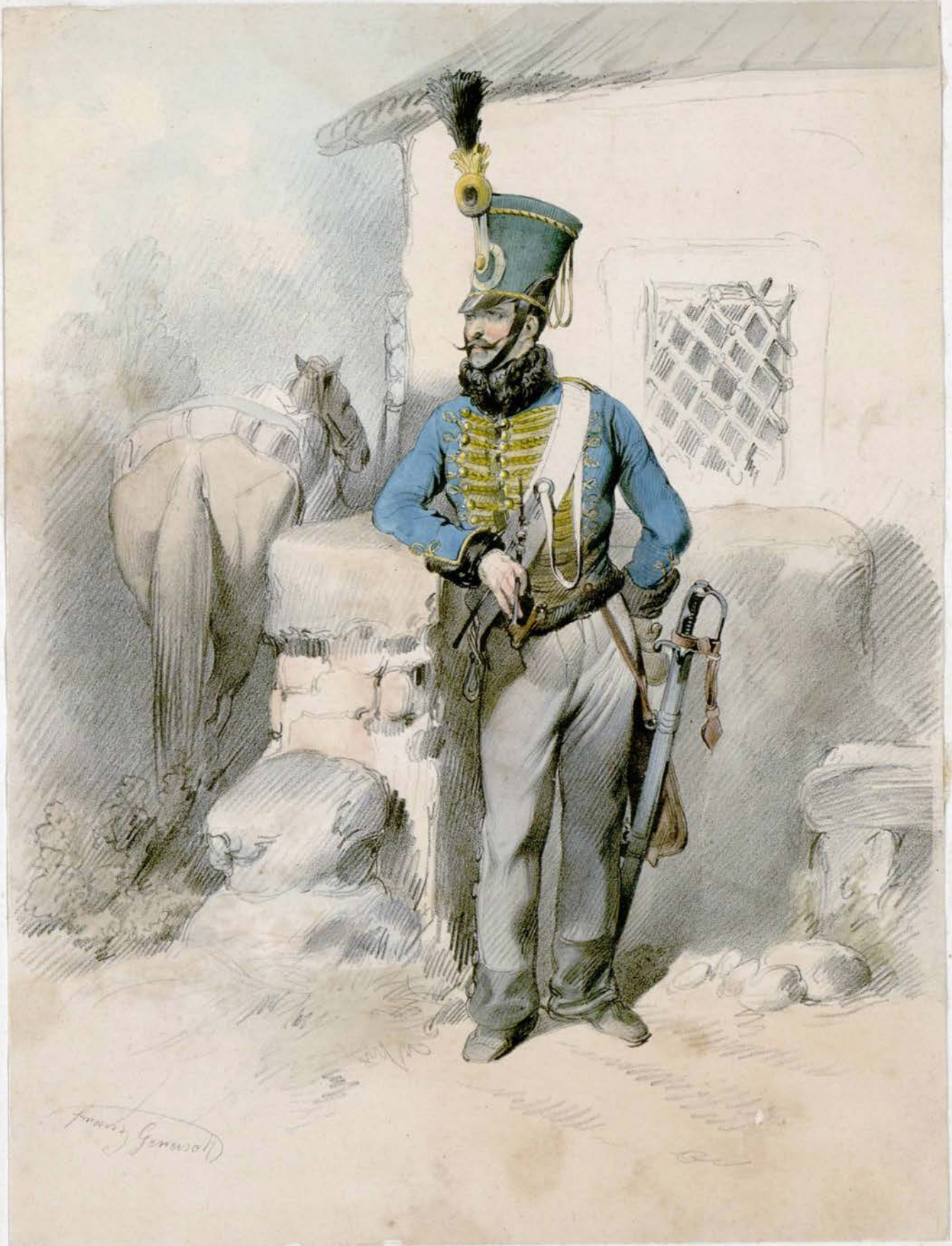
Das oesterr Heer von 1809 - 1835.

Pontonier.

Das oesterr. Heer von 1809 - 1835.

Kusar.

Frans Jernsoll

Das oesterr. Heer von 1809-1835.

Militär-Gränz-Cordon.

Das oesterr. Heer von 1809-1835.

Gränz-Garnison-Bataillon.

Das oesterr. Heer von 1809-1835.

Chevaux-Leger.

Das oesterr. Heer von 1809-1835.

Artillerie.*Das oesterr. Heer von 1835-1848.*

Garnisons-Bataillon.

Franz Genasch

Das oester. Heer von 1835-1848.

63 112.
Remontierungs-Departement. Feldwebel.

Das oester. Heer von 1835-1848.

Dragoner.

Das oesterr. Heer von 1835-1848.

Uhlane.

Das oester. Heer von 1835-1848.

Dragoner. (Trompeter)

K. k. Feldmarschall.

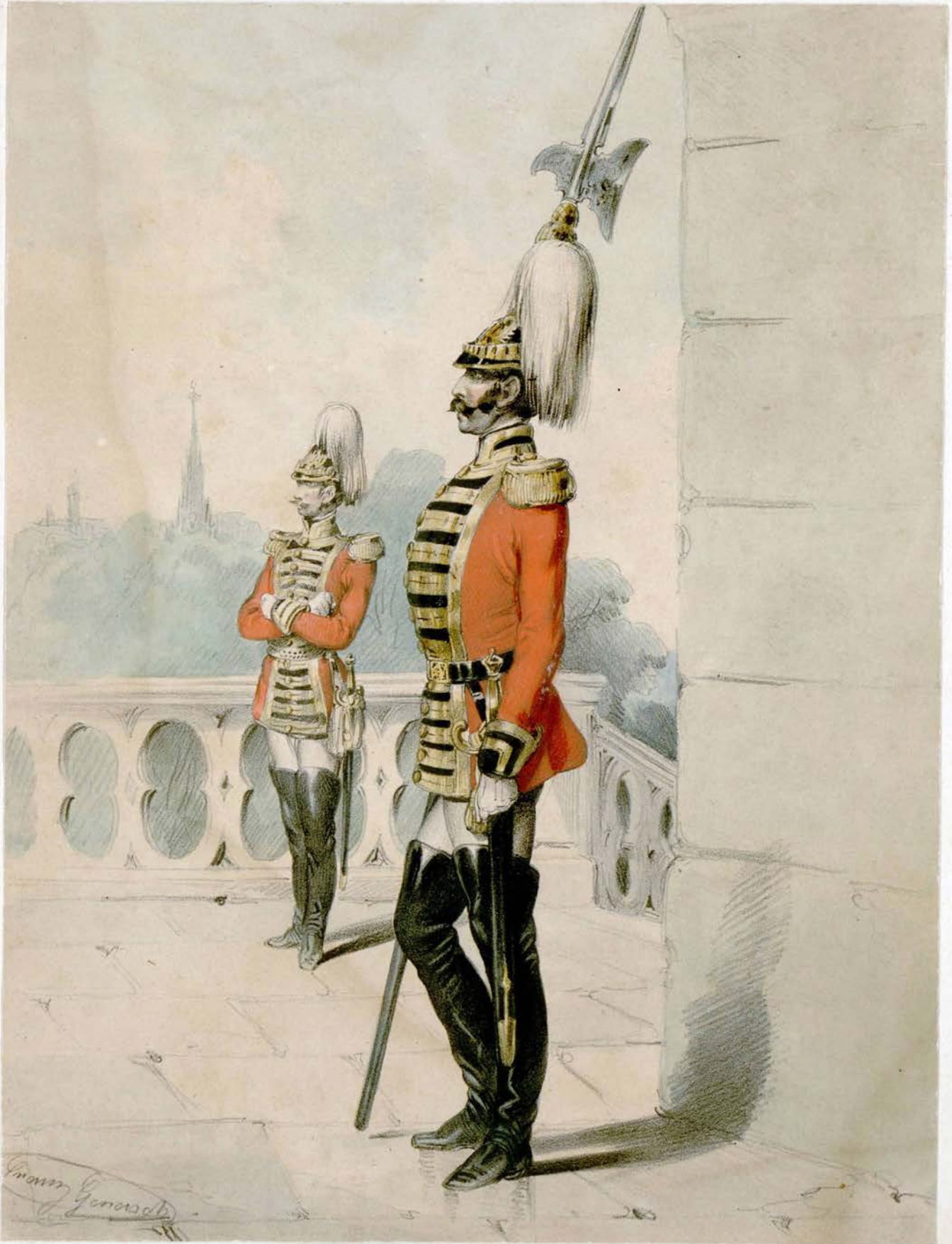
Das oesterreich. Heer.

General-und Flügel-Adjutant.

Das oester. Heer.

K. k. Trabanten-Leibgarde.

Das oesterr. Heer.

124.

K. k. Hofburgwache.

Das oesterr. Heer.

№ 5.

Kürassier.
Major.

Das oesterr. Heer.

Dragoner Oberlieutenant.

Das oesterr. Heer.

134.
Jäger.

Joan. Gerasch

Das oesterr. Heer.

135.

num. X

DAS OESTERR. HEER.

Franz Gerasch

Lith. v. Gerasch.

135.

Druck v. Reiffenstein & Bösch

INFANTERIE.
(ungarisch.)

Wien bei L. T. Neumann.

Eigenthum des Verlegers mit Vorbehalt gegen Nachdruck

137

DAS OESTERR. HEER.

Lith. v. F. Gerasch.

137.

Druck v. Reiftenstein in Bostl.

GENIE - REGIMENT
Major

Wien bei L. T. Neumann

Eigenthum des Verlegers mit Vorbehalt gegen Nachdruck

DAS OESTERR. HEER.

J. Mayer, Genasch

Lith. v. F. Gerasch.

Druck v. Reißbstein & Rosch

138

GENIE-REGIMENT.
Hauptmann u. Gemeiner.

Wien bei L. T. Neumann

Eigentum des Verlegers mit Vorbehalt gegen Nachdruck

57

139

Artillerie.

*Amann
Gensbach*

Das oesterr. Heer.

142.
Marine. Artillerie. - Infanterie.

Franz Gerasch

Das oesterr. Heer.

Flotillen-Corps.

Das oesterr. Heer.

Fuhrwesen. Oberlieutenant.

Das oesterr. Heer.

Militär-Montours-Oeconomie-Verwaltung.

Joseph G. ...

Das oesterr. Heer.

14.

62

Trompeter.

Das oesterr. Heer von 1620-1650.

Carl Fürst Schwarzenberg k.k. Feldmarschall.

Das oesterr. Heer von 1809-1836.

III.

64

Marine.

Das oesterr Heer.

ЗБИРКА ЛИТОГРАФИЈА
ФРАНЦА ГЕРАША
„АУСТРИЈСКА ВОЈСКА (1620–1854)”

DIE SAMMLUNG DER LITHOGRAPHIEN
VON FRANZ GERASCH
„ÖSTERREICHISCHES HEER (1620–1854)”

Издавач	Verleger
Архив Војводине	Arhiv Vojvodine
Жарка Васиљевића 2А, Нови Сад	Žarka Vasiljevića 2A, Novi Sad
www.arhivvojvodine.org.rs	www.arhivvojvodine.org.rs

За издавача	Verleger
Др Небојша Кузмановић, директор	Dr. Nebojša Kuzmanović, Direktor

Лектура и коректура	Lektorat und Korrektur
Др Борис Булатовић	Dr. Boris Bulatović
Ивана Гојковић	Ivana Gojković

Прелом	Umbruch
Александар Павловић	Aleksandar Pavlović

Штампа	Druck
Графоофсет, Челарево	Grafoffset – Druckerei

Тираж	Auflage
100 примерака	100 Stück

Нови Сад, 2018.
ISBN 978-86-80017-52-5

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

763.071.1:929 Gerasch F.(083.824)
930.25(497.113 Novi Sad)2018”(083.824)

БУБЊЕВИЋ, Љиљана

Збирка литографија Франца Гераша “Аустријска војска (1620–1854)” = Die Sammlung der Lithographien von Franz Gerasch “Österreichisches Heer (1620-1854)” / [аутор изложбе и каталога Љиљана Бубњевић ; превод предговора на немачки језик Љиљана Бубњевић]. - Нови Сад : Архив Војводине, 2018 (Челарево : Графоофсет). - [64] стр. : илустр. ; 30 cm. - (Библиотека Посебна издања / Архив Војводине)

Упоредо срп. текст и нем. превод. - Тираж 100. - Стр. [3–14]: Збирка литографија Франца Гераша “Аустријска војска (1620-1854)” = Die Sammlung der Lithographien von Franz Gerasch “Österreichisches Heer (1620–1854)”. - Списак радова: [15–64].
ISBN 978-86-80017-52-5

а) Гераш, Франц (1826–1906) - Литографије - Изложбени каталози б) Архив Војводине (Нови Сад) - Изложбе - 2018 - Изложбени каталози - Монографије
COBISS.SR-ID 327472903

АРХИВ ВОЈВОДИНЕ

ISBN 978-86-80017-52-5

